

DAĞLARIN EFENDİLERİ

Doğu Karadeniz Hayvancılık ve çobanlık Kùltürü

MUSTAFA AA

gece
kitaplığı

Yayın Koordinatörü • Yaşar HIZ
Genel Yayın Yönetmeni • Aydın ŞİMŞEK
Editör • Dr. Mustafa AÇA
Kapak Tasarım • Cansın Selin TEMANA
İç Tasarım • Serdal ÖZGÜNEŞ
Sosyal Medya • Betül AKYAR

Birinci Basım • © ŞUBAT 2018 / ANKARA
ISBN • 978-605-288-213-9

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı

Adres: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak Ümit
Apt No: 22/A
Çankaya/ ANKARA
Tel: 0312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-posta: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt

Bizim Büro Matbaa
Sanayi 1. Cadde Sedef Sk. No: 6/1
İskitler - Ankara

Sertifika No: 26649

Tel: 0312 229 99 28

DAĞLARIN EFENDİLERİ

Doğu Karadeniz Hayvancılık ve çobanlık Kùltürü

MUSTAFA AA

gece
kitaplığı

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	13
1. Uygarlık Tarihi İçinde Kültürel ve İktisadi Bir Süreç Olarak Hayvancılığa Kısa Bir Bakış.....	14
2. Hayvancılığın Türk Sosyo-Ekonomisindeki ve Kültüründeki Yerine Kısa Bir Bakış	17
3. Hayvancılığın Araştırma Sahasındaki Gelişimine Kısa Bir Bakış	23
4. Araştırma Süreçleri ve Yöntem	29

I. BÖLÜM

KAVRAMLAR VE MESLEĞİN İCRA ORTAMLARI..	35
1. Göçer Hayvancılığın Kavramsal Çerçevesi	35
2. Göçer Hayvancılığın Temsil Alanları: Yaylalar	43
3. Yaylacılık Süreçleri	48
3.1. Yaylaya Çıkış Hazırlıkları	48
3.2. Yaylaya Çıkış	54
3.3. Yayla Dönemi.....	61
3.4. Yayladan Dönüş.....	69

II. BÖLÜM

MESLEKİ BİLGİ, ALGI VE YAŞAM	75
1. Çoban Kelimesi Üzerine.....	75
2. Meslekî Bilginin Edinilmesi ve Aktarılması	77
3. Çobanlarda Mekân Algısı - Çoban ve Yaban	82
4. Yaylacı/Çoban Meskenleri, Giysileri ve Aletleri.....	87
5. Hayvan Barınakları ve Samanlıklar	97
6. Hayvansal Gıdalar ve Çoban Gıdaları.....	102

III. BÖLÜM

ÇOBANLARIN MESLEK FOLKLORU.....	109
1. Meslekî Hiyerarşi.....	109
2. Halk Hukukunun Meslekî Temsilleri	110
2.1. Mera Hukuku.....	112
2.2. Süt Hukuku	116
2.3. GÜDÜ HUKUKU /Çoban Hakkı.....	117
2.4. Kayıp Hukuku.....	119
3. Meslekî Karakterli İmeceler	120
3.1. Kırkım İmeceleri	120
3.2. Sağım İmeceleri	123
3.3. Gübre İmeceleri.....	125
3.4. Hayvan Yıkama İmecesı	125
4. Halk Hekimliğinin Meslekî Temsilleri.....	126
5. Halk Veterinerliğinin Meslekî Temsilleri	130
6. Halk Meteorolojisinin Meslekî Temsilleri	154
6.1. Güneş ve Sis Duaları	160
7. Geleneksel Botanik Bilgisinin Meslekî Temsilleri .	167
8. Halk Takviminin Meslekî Temsilleri.....	177
9. Meslekî İnanışlar	180
9.1. Kurt Ağzı Bağlama	183
9.2. Hayvanlarla ve Mahsulleriyle İlgili İnanışlar...193	
9.3. Hayvanlara Musallat Olan Doğüstü Varlıklar200	
10. Hayvanlarla İletişim/Çoban Seslenmeleri	204
11. Koç Katımı.....	207
12. Hayvanların Doğuma Hazırlanması.....	212
13. Damgalama/Eneme	215
14. Sıya Bayramı/Davar Yüzü Görme	217
15. Çayır Kesme, Otçu Göçü ve Vartevor	218
16. Meslekî Anlatılar	223

17. Hayvanların Adlandırılması Yolundaki Tasarruflar	230
18. Hayvanların Bakımı ve Beslenmesi.....	240
19. Çoban Köpekleri.....	245
20. Hayvan Alım-Satımları	248
21. Hayvancılık Etrafında Gelişen Söz Varlığı	250
22. Meslek Bağlı Sözlü Edebiyat Ürünleri	302
22.1. Efsaneler	302
22.2. Memoratlar	308
22.3. Ağıtlar	310
22.4. Maniler	312
22.5. Türküler.....	325
22.6. Bilmeceler.....	329
SONUÇ	331
KAYNAKLAR.....	341
EKLER	365

ÖN SÖZ

Folklorun Türkiye’de bir ilim kolu olarak ortaya çıkmasından sonra, bu ilim koluna malzeme temin etmek amacıyla yoğun bir derleme faaliyetine girişilmiştir. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde başlayan bu faaliyetler, Cumhuriyet döneminde sistematik bir hal alarak sürdürülmüş; Anadolu Türk sözlü kültürünü temsil eden pek çok mahsul kayıt altına alınmıştır. 1960’lı yıllardan itibaren derleme faaliyetleri, büyük oranda kurumsal kimliğe haiz merkezlerde (üniversiteler, enstitüler vb.) görev yapan bilim insanlarınca gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte Türk sözlü kültürünün önemli temsil sahalarından olan Doğu Karadeniz Bölgesi’nin kültür mirası üzerine de çalışmalar yürütülmüştür. Anadolu Türk kültür coğrafyasının kuzey sınırlarını teşkil eden bu bölge üzerine biz de uzun süredir derleme ve inceleme çalışmaları yürütmekteyiz.

Doğu Karadeniz sözlü kültürünün beslendiği en önemli kaynaklar arasında yer alan yaylacılık ve hayvancılık süreçleri üzerine daha öncesinde literatür temelli araştırmalar yapmıştık. Literatür taramalarının tamamlanmasından sonra söz konusu çalışmanın en önemli bölümünü oluşturan alan araştırmalarını gerçekleştirmek düşüncesiyle TÜBİTAK’a araştırma projesi teklifinde bulduk. Projemiz, kurumun ilgili birimleri tarafından değerlendirilmiş ve desteklenmesine karar verilmiştir. (TÜBİTAK-SOBAG 3001-115K098) Mesleklerinin somut olan ve olmayan kültürel mirası hafızalarında giderek silikleşen çoğu çoban ve hayvan sahibi, bu araştırmanın lüzumuna vurgu yapmış ve hem bizleri hem de destekleyici kuruluşu takdirle karşılamışlardır.

Bölgenin yayla hatları zincirleme şekilde birbirine bağlı olduğu için çalışmanın saha sınırlılığı Giresun, Trabzon ve

Rize olarak tespit edilmiştir. Bu üç ilin yaylalarını çoğu zaman birbirinden bağımsız şekilde değerlendirmek mümkün değildir. Zira çalışmanın örneklem alanlarına dâhil edilen yaylalara gelen hayvan sürüleri ve bunları sevk ve idare eden çobanlar ortak yaylaları kullanmaktadır. Bu yaylalar harici bölgelerden gelen çobanlar tarafından da kullanılabilir. Öyle ki, Giresun'un batısında bulunan Bektaş Yaylasının obalarına Samsun'un Çarşamba ilçesinden de çobanlar sürülerini getirmektedirler. Benzer şekilde Trabzon yaylalarına Gümüşhane'nin Torul ve Kürtün ilçelerinden çobanlar gelmektedirler. Bir başka örnekte de Trabzon'un batısındaki büyük yayla-mera alanlarından Sis Dağı yaylalarını Giresun'un Görele ve Eynesil ilçelerine mensup çobanların yanı sıra Torullu çobanlar ve Trabzon-Şalpazarlı çobanlar ortaklaşa kullanılmaktadırlar. Bu son durumda bu yörelerin ahalsininin Çepni koluna mensup olmaları da etkili olmuştur. Zira aynı kola mensup topluluklar söz konusu yaylalardan ortak mülkiyet anlayışı içinde yararlanmaya devam etmektedirler.

Elinizdeki bu çalışma, önceden belirlediğimiz örneklem alanlarında aralıklarla gerçekleştirdiğimiz 150 günlük alan araştırmaları sırasında tespit ettiğimiz malzemelerin ortaya konulması ve değerlendirilmesi ile oluşturulmuştur. Halk bilimi alan araştırma yöntemlerinden mülakat, katılımlı gözlem ve örnek olay metotlarını kullanarak tespit ettiğimiz malzemelerle oldukça geniş bir sözlü ve görüntülü arşiv oluşturduk. Bu arşivin yöre çobanları ve hayvancıları üzerine yapılacak halk bilimi, antropoloji ve sosyoloji bağlamlı araştırmalara veri sağlayacağından şüphemiz yoktur.

İçeriği ve araştırma sahası itibarıyla daha önce benzer bir çalışmanın yapılmamış olması, kitabın hazırlanması sürecinde özgün bir inceleme yönteminin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Kitapta, büyük çoğunluğunu alan araştırmaları sırasında tespit edilen verileri bir araya getirmekle kalmadık; her bir unsuru bağlamları, işlevleri,

geleneksel dünya görüşü, inanış ve düşünüş kalıpları bağlamında değerlendirmeye çalıştık.

Doğu Karadeniz Bölgesi sözlü kültürü ve etnografyası üzerine yaptığımız önceki çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmanın yayınlanması sürecinde de bölgedeki hiçbir mülkî ve idarî birimin desteğini almadık. Bu birimlerin bölgesel kültür araştırmaları söz konusu olduğunda liyakat gözetmeksizin yerel tarihçilere, sanat tarihçilere ve amatör araştırmacılara besledikleri sempati, destekledikleri yayınlardan kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Çalışmanın gerçekleştirilmesi ve bu kitabın oluşturulması süreçlerinde bilimsel birikiminden faydalanmanın dışında, çalışma disiplininden feyzaldığım Prof. Dr. Mehmet AÇA'ya; alan araştırmalarının kimi süreçlerine katkıda bulunan Dr. Turgay KABAK'a, Arş. Gör. Hüseyin YILMAZ'a, öğrencilerim Emre GÜNEŞ, İskender KELEŞ ve Kadem ZAMAN'a; alan araştırmalarının gerçekleştirilmesine vesile olan TÜBİTAK yetkililerine ve tüm samimiyetleri ile yaşantılarını ve kültürel belleklerini bize açan Giresun, Trabzon ve Rize illeri çobanlarına ve hayvan sahiplerine şükranlarımızı sunarız.

Dr. Mustafa AÇA

Trabzon-2018